

Reuter Lajos

Dr. Reuter Camillo: arckép és pályarajz

III. rész: Mecsek Egyesület – közélet – második világháború – nyugdíjas évek¹

Tevékenysége a Mecsek Egyesületben

A várost nagyon megszerette. Azt mondta, hogy ő Pestre csak akkor megy, ha a Misinát is viszik vele együtt. Fia szerint az volt a felfogása, ha valaki valamilyen új helyre költözik, ilendő és kötelező, hogy a város gondolkozásába bekapcsolódjon, különböző létesítményeit, intézményeit, értékeit megismerje, és annak kultúréletében, társadalmi életében tőle telhetően részt vegyen. Ezt a felfogást nagyapám nemcsak vallotta, hanem gyakorolta is. Már Pécsre költözése után alig pár évvel cikket írt a *Dunántúlba Kultur feladatok* címmel, amelyben kifejtette véleményét: „*Hihetetlen az a nemtörődömség, mellyel mi ezzel a kincsünkkel bánunk... Szégyen ennek a városnak és gazdag lakóinak, hogy a Mecsek egyesület így tengődik.*”² A Mecsek, ez a kincs, ami elhanyagolt, feltáratlan. Rögtön elképzeléseket, gyakorlatias javaslatokat vázolt, és még egy természetvédelmi terület gondolatát is kidolgozta: „*Hasíttassék ki a Mecseknek 50–100 holdas területe, melyen belül nem szabad fát irtani, nem szabad a növényeket bántani, nem szabad kocsival jární, mely a kultúrától teljesen érintetlen maradjon. Őrizzük meg benne mindazokat a természeti nevezetességeket, melyek a Mecseket jellemzik... Kiméletlenül el kell taposni a kufár szellemet, mely ennek útjába áll. Mutassuk meg, hogy szeretjük a Mecseket és áldozni is képesek vagyunk. Lelkesedjünk ideálokért, ne csak mindig a haszonért.*”³

B. Horváth Csilla monográfiája⁴ szerint Reuter Camillo 1926-tól volt rendes tag az egyesületben, 1927 és 1935 között választmányi, 1928-tól pedig örökös tag. 1930–1935-ig a Szépítő, illetve a Munka Osztály elnöke, 1935 és 1948 között az egyesület alelnöke, 1941-től tiszteletbeli tagja volt. (1. kép)

Az egyesület szakosztályainak vezetői péntekenként gyűltek össze a Kazinczy utcában, a Virágcsokor étteremben. A Péntek Asztal még Kiss József életében Kiss József Asztaltársasággá alakult, ügyvezetője Reuter lett. E baráti társaság működése idején mintegy 700 összejövetelt és kirándulást tartott. 1927-ben egy 8 napos gyalogtúrát rendeztek a Pilisbe és a Börzsönybe. Turistautakat szerveztek a Bükkbe, Mátrába. Az egyesület nagyobb építkezésekbe is belevágott, emlékműveket avattak, kilátó épült a Misinán,

1 A családnál fennmaradt, jelentős forrásértékkel bíró, dokumentumokat tartalmazó szöveget változtatás nélkül közöljük; terjedelmi okokból a közlemény három részben jelenik meg. A források szövegeit betűhíven közöljük. Reuter Fanni (RF) szövegrészeit behúzott bekezdéssel, az idézett forrásokat dőlt betűvel jelöljük. A közlemény első két része: REUTER 2014, 2015. (– a szerk.)

2 *Dunántúl*, 1926. máj. 21. 1.

3 *Dunántúl*, 1926. máj. 21. 1.

4 B. HORVÁTH 2002. 203.

Tubesen, Jakab-hegyen. Az egyesület a Mecsekben sétautakat, pihenőket alakított ki, vándorgyűléseket szervezett, a síelést népszerűsítették. Bekapcsolódtak a madárvédelembe, forrásfoglalásokkal is foglalkoztak. Összeszokott csapat jött létre, *Kiss József emlékezete* című írásában nagyapám büszkén említi, hogy a Mecsek Egyesület az egész országban ismert volt: „... amikor egyszer a Mátrában járva estére a Hanák menedékházba tértünk, előre jeleztük 7 órai érkezésünket. A mátraiak órával a kezükben vártak bennünket, mikor pont 7 órakor betoppantunk a menedékházba s azzal fogadtak, hogy látszik, hogy ezek Kiss József tanítványai, ott lehet pontosságot tanulni.”⁵

A munkák elvégzésére főleg a tagok adták össze a pénzt. A „büntető rendelkezésekből” is befolyt egy kevés. Például 20 fillért kellett annak fizetni, aki nem hozta magával a turistakalapot, 30 fillért annak, aki rossz viccet mondott, 10 fillért annak, aki este 9 után szeszestalt rendelt az összejövetelen.

„Dédapám a családját is beszervezte az egyesületbe. Majdnem minden hétvégén az egész család elindult a Mecsekre, festékekkel, ecsettel, számozni a turistautakat. Az útjelző bizottság feladata volt, hogy fekete-fehérral jelölje a sétautakat. 1940-re Magyarországon a Mecseken volt a legsűrűbb a jelzett utak hálózata, kb. 300 km utat jelöltek ki és tartottak karban. Dédapám fia és lánya szeretettel emlékezett vissza ezekre a kirándulásokra. Elemőzsiával indultak egész napokra. Dédapám szigorúsága, rendszeretete, mint a klinikán, itt is megmutatkozott.

Reuter Camillo a klinika orvosait is beszervezte, ők is lelkesek voltak. A bölcsész-karról is jöttek tanárok, hallgatók. A kirándulások, szalonnasütések oldott hangulatot jelentettek. A Mecsek Egyesület másik bázisa a Zrínyi Miklós honvéd hadapródiskola tanári kara volt. Sok fénykép maradt dédapámról kirándulásokon, felnőttekkel és hallgatókkal.” (RF)

Egyetemi hallgatókkal kirándult a Jakab-hegyre 1928. október 21-én (2. kép), valószínűleg ugyanazzal a csoporttal az orfűi vízfőhöz 1929. június 2-án (3. kép). A fotón 25-en szerepelnek, nagyapám mellett még 2 felnőtt és 11 hallgató, valamint 11 hallgatónő. 1929. október 6-án Zengőváron járt egy idősebb urakból álló társaság. 1930. szeptember 7-én a Macskalikban tartották a vándorgyűlést. 1931. május 24-én Komlón

1. kép
Reuter Camillo, a természetjáró

⁵ REUTER 1939. 24.

2. kép

Jakabhegy, 1928. október 21. (Nagyapám balról az első.)

3. kép

Orfű vízfő, 1929. június 2. (Nagyapám a balszélen.)

a Fischer Béla-forrás előtt fényképezkedett egy úri társaság, elegánsan felöltözött 16 úr és 5 hölgy. (4. kép) A képen csak a nagyapám van turistaruhában, ez mintha különállását mutatná. 1931. július 16-án a Bakonyban, Kőrishegyen túrázott egy nagyon felkészültnek látszó 8 férfiből álló csapat. Az irányítást jelentő térkép nagyapám nyakában lóg. Van még egy fotóm, sajnos év nélkül, amely a Reuter Camillo-forrás avatását mutatja a Macskalikban. A forrást egy kis rét szélén terméskövekből építették ki. Egy levelezőlap szerint 1932. július 7-én négynapos túrára indultak a Keleti-Mecsekbe. 1936. május 31-én a Márévár volt a célpont.

4. kép

Komló kőbánya, Fischer Béla-forrás, 1931. május 24. (Nagyapám balról elől.)

Csapody Vera, a neves virágrajzoló botanikus 1932. május 12-én írt tervéről: „Jávorkának küldött szíves lapjából örömmel értesültem, hogy Pécsen az intézetben szállást kaphatok... Szeretném e napon a Mecsek környékét bejárni: Nagyürög – Égervölgy – Szentkút – Lapis – Tubes. Amint hallom, kitűnő jelzett utak vannak... Hétfőn esetleg Nagyharsány, kedden Zengővár a tervem”. A következő levélben köszönetet mondott: „... elég sok virág képét hozhattam haza. Igazán csak meghatva gondolhatok arra, hogy mennyire segítségemre vannak mindenütt, hogy célokat elérjem. Van valami felemelő ebben a nehéz viszonyok közt is élő tudományos összetartásban”. (Levél a család tulajdonában.)

1931-ben jelent meg Reuter írása *Mecsek és a turistaság* címmel.⁶ Ennek kétoldalas bevezetője betűhíven így hangzik: „Nehéz a Mecsekről turistavonatkozásban újat írni, ha tekintetbe vesszük, hogy Kiss József mindent felölelő mecseki utmutatója, mely 1894-ben hagyta el a sajtót, ma már egyre bővülő tartalommal, hetedik kiadásban fekszik előttünk. Aki ennek

⁶ REUTER 1931. 52–53.

nyomán járta a Mecseket, csak hálával gondolhat a szerzőre, mintahogy mi is igaz hálával gondolunk az ő kitartó munkásságára, melynek látható eredménye az, hogy a korábban alig ismert Mecsek hozzáférhetővé vált mint üdülő park a város lakóinak, távolabbi rejtett szépségei pedig egyre több turistát vonzottak magukhoz. Szerencsés volt Pécs, hogy neki jutott Kiss József, mert alig van város, melynek lakóiért valaki még többet tett volna, mint ő, mert elsősorban a város közönségének tette kényelmesen hozzáférhetővé ezt a kincset, hogy egészségüket, munkajüket mecseki sétájukkal felfrissíthetik.

Mint orvos, tudatában vagyok állításomnak, hogy mit jelent sok ezer embernek az egészsége és munkaereje s így mit jelent Kiss József negyven éves szakadatlan munkája.

Nincs államférfi, nincs politikus, nincs orvos, aki többet cselekedhetne népéért, mint aki a nemzedékek egészségét óvja.

Csak a Téryek, Eötvösök, és Jankovichok nagyságával lehet felmérni Kiss Józsefnek uttörő munkásságát, akik szerényen csak a közért dolgoztak és a munka eredményében találták meg azt a hálát, mellyel mi is adósaik vagyunk.

Midőn Kiss József után mégis a mecseki turisztikáról írok, teszem tisztán azért, mert ő bátorított fel erre s hiszem, hogy ezzel csekély jelét adtam hálámnak, mellyel neki tartozom.

Ma, midőn megcsonkított hazánk területéből elvesztettük a Kárpátokat, Erdélyt, az összes magas hegységeinket, midőn Csonka-Magyarország legmagasabb hegycsúcsa is alig emelkedik túl az ezer méteren, végre kezdjük megbecsülni megmaradt középhegységeinket. Legyünk őszinték és valljuk be, hogy nem is tudtuk az elveszetteket eléggé értékelni. A Magas Tátrán kívül, csak alig egynéhányan ismertük a többi hegyeinket. A budakörnyéki hegyeket még csak jártuk, de már a Mátrát, Bükköt, Karancsot, a börzsönyi hegyeket, a torna-gömöri hegyeket, a Bakonyt, a sopronkörnyéki hegyeket, a Mecseket, ezeket a tipusosan középhegységeket bizony alig járták, alig művelték. Az összeomlásnak kellett elkövetkeznie, a szükség kényszerített rá, hogy észre vegyük őket és meglássuk szépségeiket, értéküket. A nagy emberkatlan, a főváros csak úgy ontja most már ezreit az embereknek a hegyekbe s a vidéken is föllendült a turistaélet.

Sajnos, a mi Mecsekünknek ebből még nem sok jut. Egyrészt mert távolabb fekszik a fővárostól, másrészt csak most kezd a közlekedés is a turistaforgalomhoz alkalmazkodni s így talán elérjük nemsokára azt is, hogy a Mecsek a fővárosi turistáknak is könnyebben hozzáférhetővé váljék. A turistaforgalomhoz való alkalmazkodás tetemesen növelné a vasút jövedelmezőségét, amit az államvasutaknak kötelessége méltányolni. De föl fog lendülni a Mecsek turistaforgalma azáltal is, hogy ma már gyönyörű autótutak szelik a Mecseket s lesznek sokan, akik azután gyalog közelebről akarják megismerni azt, amit autóról röptében láttak.”

Kiss József barát és példa volt számára, ilyen szavakkal jellemezte őt a *Kiss József emlékezete* című írásában: önzetlen és rajongó természetbarát, szerény, pedáns, szigorú, jóságos, kötelességtudó, dolgozó, fáradhatatlan és humoros kedvű.⁷ Azt hiszem, nagyapám hasonló vonásai találtak megértést másfél évtizedes közös tevékenységünkben.

Reuternek több publikációja jelent meg az egyesület évkönyveiben. B. Horváth Csilla szép kötetében található a Mecsek Egyesület bibliográfiája. E szerint az 1930-as évkönyvben *Mecsek és a turistaság*, az 1932-esben *A Szársomlyó és vára*, az 1933-asban *Természetvédelem a Mecseken*, az 1939-es évkönyvben *Kiss József emlékezete*, az 1940-esben *Habent sua fata libelli*, az 1944-esben ugyanezen című írását olvashatjuk.⁸

⁷ REUTER 1939.

⁸ A részletes bibliográfiai adatokat lásd B. HORVÁTH 2002. 213–251.

A *mecseki kígyók* című írását évszám nélküli kéziratból tudom ismertetni. Gazdag tapasztalatra, természettudományi kíváncsiságra, megfigyelésre épülnek gondolatai: „Gyakran kérdezik idegen turisták az embertől, van-e a Mecseken vipera? Nyugodtan mondhatjuk, hogy nincs. Magam is utána jártam a kérdésnek, öreg erdőőröktől és gazdáktól kérdezősködtem, senki sem tud róla, pécsi újságokban évtizedekre visszamenőleg nem említik.” Hétféle kígyó tulajdonságait, viselkedését, tartózkodási helyét írja le. A csíkos sikló „ereje hatalmas, gyakran feszítette szét a dobozt, amelybe elhelyeztem és a hátizsákból menet közben kimászott.” Az erdei sikló „kuszásban igen ügyes, terraszomon tartott egyik erdei siklóm még a függőleges falra is fölmászott, ügyesen kihasználva a fal egyenetlenségeit... egyik erdei siklóm mindig a kókusz lábtörő alá bujt s 'Hanzi' szolításra kidugta a fejét.” A legkisebb kígyónk a rézsikló: „Könnyen megszeli a s ígen kedves.” Persze, én nagyapám mosolygásra készítő élményeit, elfogulatlanságát emeltem ki, de a cikk természetesen a kígyók hasznosságát, ártalmatlanságát, védendő voltát hangsúlyozza.

Szintén kéziratban maradt meg *A Jósika-fáról* című kis írása (é. n.): „A kultivált kerti növények többnyire ivadékaival valamelyik távoli országban termő vadvirágnak. Kevés köztük olyan, mely éppen Európában vagy pláne hazánkban találja meg őseit. Ilyen a Jósika-fa is, mely megérdemli érdeklődésünket. Sajnos különösen azóta, amióta a trianoni békediktátum éppen azokat a területeket rabolta el tőlünk, amelyeken ez a sajátos magyar növény terem.

A Jósika-fa (*Syringa Josikaea Jacq. fil.*) az orgonafák egyik faja, s az olajfafélék (*Oleaceae*) családjába tartozik. Nevét onnan vette, hogy egyik Jósika bárónő, aki szül. Csáky Rozália grófnő volt, s akinek Nagysebes (Kolos vm.) vidékén birtokai voltak, 1830-ban birtokáról küldött belőle a selmecebányai születésű ifj. Jacquin I. F. báró botanikusnak Bécsbe, ez azután Jósika báróné után nevezte el...

Kertészeti szempontból mint pompás virágos cserje megérdemli a fáradságot. Úgy sötétzöld fénylő lombzatával, mint sötétibolya virágaival dísz lehet bármely kertnek s festői csoportot alkot...

A *Syringa Josikaea*t a német kertészek 'ungarischer Flieder' néven ismerik, mert ők is úgy tudják, hogy az sajátosan magyar növény. Most elvesztettük mindazokat a területeket, ahol endemikusan terem, miért is kötelessége minden magyar virágkedvelőnek a Jósika-fát pártfogásába venni. Legyen minden magyar kertben Jósika-fa mint igazi irredenta virág.”

A város lakossága sajátjának érezte az egyesületet, amely mintegy 2000 tagot számlált. Egy 4 oldalas levelezőlap (belül a Mecsek térképe, é. n.) tartalmazza a turista tízparancsolatot, érdemes idézni pár pontot belőle: „1. Szeresd a természetet és áhítattal lépj szentélyébe. 2. Túristamezben is kultúremlék maradj... 6. Légy vidám, de ne lármas, az erdőben ne a turisták, hanem a madarak énekeljenek... 10. Becsüld túristatársadat s bajban el ne hagyd, mert az becstelenség.”

Szabó László Gy. írja: „Mecseki kirándulásain – Horvát Adolf Olivér szóbeli közlése szerint – gyakran vett részt Jávorka Sándor akadémikus, a legnagyobb magyar flórakutató botanikus. Reuter rendszeresen gyűjtött növényeket herbáriumkészítés céljából.”⁹

1935-ben a Mecsek Egyesület keretén belül, elsőként a magyarországi turistaegyesületek között, megalakult a Természetvédelmi Osztály, amelynek elnöki tisztségét elvállalta, és óriási lelkesedéssel cselekvésbe fogott a természetvédelem érdekében. Sürgetésére

⁹ SZABÓ 2003. 93.

és Horvát Adolf Olivér kutatása nyomán a szársomlyói *Colchicum hungaricum* (magyar kikerics) megkapta az első, hatóságilag védett növény státusát. A növény sorsát később is figyelemmel kísérte. 1943. július 6-án ezt írja Nagyharsány jegyzőjének: „Valószínűleg emlékszik még, hogy pár év előtt Horvát Adolf cisterci tanár ural együtt a magyar kikerics (*Colchicum autumnale*) védelme érdekében az alispán úr határozata alapján kint jártunk Nagyharsány község disznólegelő területén, ahol Jegyző Úr és a község nagylelkű közreműködésével a növénynek védelmi területét kijelöltük... A fontos csak az volna, hogy a községi disznóknak legeltetését ezen a területen be kéne tiltani és a mezőn a tavasz viritáskor a növénynek szándékos pusztítását akadályozza meg.” (Levél a család tulajdonában.) Szársomlyót ő akarta először természetvédelmi területté nyilváníttatni.

1935 októberében a Magyar Turista Szövetség Pécsen tartotta vándorgyűlését, „melynek résztvevőit külön vonat hozta Budapestről. Zenés fogadtatás után, zárt sorokban vonultak fel a gyűlés résztvevői a Széchenyi-térre...”¹⁰ Ekkor választotta Reutert a Szövetség alelnökké.

Aktívan munkálkodott a Magyar Ornitológiai Egyesülettel karöltve a mecseki márdárvédelem elősegítésében is. Volt egy odúja a lapisi vadászház előtt. Az Országos Természetvédelmi Tanácsnak a pécsi egyetemről delegált tagja volt 1938 februárjától. A M. Kir. Observatoriumnak számolt be egy pécsi földrengésről 1938. március 27-én: „... karosszékemben olvasva alattam a szék hullámszerűen kezdett mozogni... a klinika 92 cm vastag kőfalai szintén mozognak... A lökés iránya észak-déli volt... A portás és mások a klinikán földalatti morajt is hallottak.” (Kézirat.)

Több fénykép tanúskodik a kirándulásokról: a lapisi vadászházhoz (1938. augusztus 5.), a vándorgyűlésről a Misenán (1940. szeptember 8.), a fényképek hátoldalán nagyapám írása található. Ezek a képeken 64 éves, kopasz, kerek feje, ősz bajusza van, pocakos. Világos vászonruhát visel, sétabottal jár.

A természetvédelem a hétköznapi életben is adott teendőket számára. 1939. április 25-én nagyapám a következő levelet írta Horvát Adolf Olivérnek: „Mélyen tisztelt Tanár Úr! Most értesültem arról, hogy a pécsi piacon megint kosárszámra árulják a *doronicumot* és a legkülönfélébb orchideákat. Miután annak idején a polgármester ural egyetértésben ezt már megtiltottuk, tisztelettel kérem mint a Természetvédelmi Bizottság elnökét, hogy méltóztassék a városnál intézkedni, hogy a piaci ellenőrző közegek munkájukat pontosabban teljesítsék. Annak idején a vásárbiztos az összes vadvirágot árusító kofákat idehozta a klinikára és itt elkoboztattam azokat a virágokat, amelyet árulni nem szabad. Most is az volna a leghelyesebb, ha a vásárbiztos a vásártéren egybeterelné ezeket az asszonyokat és tanár Úr lenne szíves kifáradni és megmondani nekik újból, hogy mit nem szabad szedni és árulni. Gyökeres vadvirágot pedig egyáltalán nem szabad a piacra hozni...” (Levél a család tulajdonában.)

A Mecsek Egyesület 50. évkönyvében¹¹ megkapó képet rajzol róla Koszits László: „Kisújbánnya felől kis túrista társaság közeledik. Lassan, csöndben kapaszkodnak föl a Dobogó ormára. Élükön egy középkorú magas úr halad, nehéz a hátizsákja, de könnyű a járása. ... Ez a férfiú, vezetője és lelke a kis túrista társaságnak, Dr. Reuter Camillo... Mi egynéhányan, régi túrista társai, akiknek megadatott, hogy közelebb kerüljünk Hozzá, most igen szívesen beszél-

¹⁰ VÁLASZTMÁNY JELENTÉSE 1936. 26.

¹¹ KOSZITS 1941.

nénk a meleg szívű, tudós orvosról, a nagy és mély műveltségű humanistáról, a minden szépért, jóért, nemesért önzetlenül és áldozatosan munkálkodó magyar úrról. Erre itt nincs terünk, finom szerénységét sem szeretnők megbántani. ... A Mecsek megismertetése és megszerettetése érdekében számtalan gyalog túrát szervez és vezet mindenfelé, még hegyeink legtávolabbi pontjaira is, mint a Hollófészekhez, Váraljára... Fáradhatatlan turista: mindig jó kedvű, méltóságait, címeit, rangjait szívesen elfelejtő, mindennek szívből örülni tudó, fiús lélek. Egyszerű és természetes ember. Előzékeny, figyelmes túra-vezető, őszinte, segítségre mindig kész jóbarát. Ha kell, örömmel osztja meg hátizsákja dús materiális tartalmát társaival. De nem fukar meleg humorának, gazdag szellemének kincsivel sem. És igazi turista. Neki a Természet nem keret és díszlet, mint a csak kirándulóknak, hogy abban önmagukat éljék ki. Ő az erdőben, hegyen Isten templomában van, ahol alázatosan kell átélni és átérezni a Teremtés ezer arcú, örök csodáját... A legalaposabban ismeri a 'vadvirágos' Mecsek ritkaságokban is gazdag flóráját. Kiterjedt szerves ismeretei vannak a mecseki fauna, a hegységre vonatkozó hegyműrajz, vízrajz, geológia, települési földrajz, néprajz, történelem stb. köréből is."

A Mecsek Egyesület alakulásának 50. évfordulóját ünnepelte 1941 szeptemberében. A közgyűlés elfogadta Reuter javaslatát, hogy alakítsák meg a fényképészeti osztályt. Az egyesületnek ekkor már több mint ezer kötetes szakkönyvtára volt, valamint jelentős térképtára és folyóirat-gyűjteménye.

A történelem azonban újra beleszólt a város békés életébe. Tábori postai levelezőlap érkezett a frontról a Kiss József Asztalnak (cím: Pécs, Vasutas Otthon) vitéz Rábay Gyula századostól 1942. július 18-án: „Köszönöm a jó kívánságokat. E lapot egy alkalmi rep. géppel küldöm. Remélem rekord idő alatt célhoz ér! Most az élen küzdünk, a hangulat, a harci kedv kitünő. A németekkel bajtársias szellemben együttműködve igen szép teljesítményt fejtettünk ki. A győzelem el nem maradhat. Remélem, hogy amíg mi itt a messze távolban a magyar honért küzdünk, addig odahaza új élet fakad. Ebben a munkában a Kiss József Asztal mindenkor kivette a részét.” Pár nappal később nagyapámnak, a „Mecsek rajongójának” is küldött lapot Rábay, és azzal folytatja, „remélem, már végleges az a program, hogy a kazári vadászházban lesz az ebéd és a szokásos közgyűlés”. A lapon a mottó: „Magyarország kitartása és áldozatkészsége teszi győzelmissé fegyvereinket!” (Levelezőlapok a család tulajdonában.) 1945-ben Reuter még javasolta a természetvédelmi osztály a mélyvölgyi, melegmányi és a páfrányosi területek védetté nyilvánítását, de a beadványra kiterő választ kaptak.

1948 októberében a Mecsek Egyesületet a belügyminisztérium feloszlatta. A második világháború után a turistalétesítmények nagy része elpusztult, ugyanúgy, mint az első világháború után. Nagyapámról még életében elneveztek egy forrást a Mecsekben, de ez is már régen feledésbe merült. A Mecsek Egyesület csak 1993. április 30-án alakult újjá.

Társadalmi-közéleti tevékenysége a két világháború között

Nagyapám hamar bekapcsolódott a város közéletébe, és sokoldalú tevékenységet fejtett ki. Úgy látszik, az aktivitását sokan méltányolták, talán volt némi karizmája is a vezető szerep betöltéséhez. Ezt a jelek szerint szerényen, fizetség, haszonlesés nélkül vállalta, sőt, ő áldozott anyagiakat, energiát az elképzelt célokért. Mondhatnánk azt is, hogy víziója volt egy kulturált, polgárosult városról, amelyért szenvedélyesen, szinte megszállottan dolgozott.

Az öncélú szerepléseket viszont nem kedvelte, egész életvitelére a puritánság, zárkózottság volt jellemző. Nem sok szabadideje maradhatott a magánéletére.

„A Kiss József Asztaltársaság mellett más hasonló körök is léteztek, ilyen volt a dédapám elnökleivel vezetett Felvidékiek Asztaltársasága. Ez havonként egyszer jött össze. Tagjai a Felvidékről elszármazott pécsiek voltak, akik beültek egy-egy étterembe családostul, és cigányzene mellett kellemesen elbeszélgettek. Emlékezések szerint szerette a cigányzenét és a magyar nótát.

Bekapcsolódott a képzőművészet támogatásába is, több társaság tagja. A Mecseki Képzőművészeti Társaság elnöke 1930-ban. Ez a társaság évenként kiállításokat szervezett a katolikus körben, a mai Csontváry Múzeum épületében. Dédapám a családjával jelent meg és mindig vásárolt valamit, hogy támogassa a művészeket.” (RF)

A Pécs-Baranyamegyei Múzeum-Egyesület 1926. november 5-én vette föl rendes tagjai sorába, 1929. április 21-én a választmány tagja lett és egy időben elnöke is volt. Ennek keretein belül támogatta a népművészetet, hogy a pécsi közönség megismerkedjen a baranyai falvak népével, kultúrájával, szokásaival. Egy feljegyzésben (*A berkesdiek néprajzi bemutatója*, talán újsághírnek készült) olvashatjuk: „Az öldöklő pusztításnak megakadályozásául a Pécs-Baranyamegyei Múzeum-Egyesület programjába vette a baranyai népművészet megmentését... A mult évben két ilyen ismertető, néprajzi bemutató előadást rendezett, az idén négy van terobe véve... Az előadás végén Reuter Camillo dr. egyetemi tanár egyesületi al-elnök meleg szavakban szólt a megjelent berkesdiekhez, hogy maradjanak hűek szokásaikhoz. Szeressék és tartsák meg szép viseletüket.”

Már az 1910-es években rendelt képeket Conrad Gyulától, aki így tájékoztatja: „... egy kis sorozat eredeti színes kőrajzom jelent meg egy mappában összegyűjtve. Tavaszri római utam eredménye ez, melyen nagy ambícióval hónapokig dolgoztam. Magam rajzoltam a hat sujethez szükséges 36 követ és magam vontam le a nyomatokat...” (1913. március 21., levél a családnál.)

Megrendelést adott több képzőművésznek, így például a szolnoki művésztelepről Patay Mihálynak, aki küldött a munkáiból. Egy levelében ezt írta Patay: „... ezen metszeteimet a sorozat elkészülte után Budapesten a Nemzeti Szalonban fogom kiállítani s később külföldi kiállításokra is ki fogom küldeni, ezért csak a legkritkább esetben adok el belőlük... Emiatt az új magyar tárgyú sorozat miatt elhalasztottam a terobe vett erotikus sorozat elkészítését”. Néhány nap múlva, május 9-én Patay hosszabb levelet írt: „... igazán nagyon örülök, hogy metszeteim tetszettek... Most épen egy szép öreg magyar fejet metszek 24–30-as méretben. A fősúlyt a bőr anyagszerűségére fektetem, és szeretném a valóságoságot megközelíteni... A jövő héten térek rá a színes fametszetek készítéséhez”. (Levelek a család tulajdonában.)

Martyn Ferencsel is kapcsolatban volt. 1942. december 19-én egy tábori postai levelezőlapon küld jókívánságokat a frontról „lovag Martyn Ferenc”. Martyn később, az '50-es években szakértőként segítette Jakab Irént a betegek képeinek feldolgozásában.

Gazdag ex libris-gyűjteménye is volt, ezen belül külön gyűjtötte az erotikus témájú ex libriseket, az egész országból kapcsolatban állt cseretársakkal. A budapesti Iparművészeti Múzeum őrzi egyik rézkarc ex librisét Markó Lajostól, már 1910 körülről. Aiglon

(Sassy Attila) 1911-ben készített számára szecessziós ex librist (5. kép), aztán erotikus lapot is (é. n.). A debreceni Ajtósi-Dürer Céhtől a következő levelet kapta: „*Kedves Barátom, fogadd őszinte köszönetemet belépésedért s egyben a kiállításon való részvételért... A pécsi exlibrisanyagból mi választjuk ki (a kiállítás 7 tagu juryje) a kiállítandókat...*” (olvashatatlan aláírás, é. n.). Réthy Istvánnak Debrecenbe megy válasza: „*A mai postával 20 pengőt küldök Menyhárt Józsefnek egy fametszetéért és egy rézkarcaért. Talán a művész csináltathatna mindjárt 200 drb. fametszetet és 100 drb. rézkarclenyomatot, természetesen ennek a költségét lesz szíves velem tudatni. Az exlibriseken más fölírat ne legyen, mint 'exlibris Reuter Camillo dr.'* A rajzot illetőleg teljesen szabadkezelt adok a művésznek, legföljebb, ha orvosi foglalkozásomat akarja valami módon feltüntetni...” (Levelek a család tulajdonában.) 1938 októberében ex libris és kisgrafikai kiállítás nyílt Pécsen, Reuter aktív szereplője volt a rendezvénynek. Pécs polgármestere 1945. október 20-án felkérte, hogy legyen külső tagja a város múzeumi szakbizottságának.

Gyűjtött metszeteket (különösen Pécsről), régi pénzeket, valamint ásványokat is, amiket részben apjától, Reuter Károlytól örökölt. Nagy értékű, gondosan rendszerezett bélyeggyűjteménye is volt, Pécsen a filatéliai kör nagyon aktív életet élt.

A legfontosabb gyűjteménye természetesen a könyvtára volt. Szenvedélyesen, megszállottan gyűjtötte a köteteket. Az 1900-as évek elején kezdte a vásárlást, és egész életében folytatta. Elsősorban pécsi kereskedőktől vett, akik oda jártak a klinikára listáikkal. A '20-as, '30-as években Németországból rendelt sokat. A könyvek egy része orvostudományi, ezt később a klinikának ajándékozta. Könyvtárában rengeteg szakkönyv, lexikonsorozat volt megtalálható,

magyarul és németül, sőt, még angolul is, és értékes térképgyűjteménye is volt. Gyűjtötte a régi kiadású könyveket és a helytörténeti jelentőségű kiadványokat is kereskedőktől, antikváriumokból. Rengeteg képzőművészeti albuma volt, sokat még az első világháború előtt vásárolt. Az egyik legértékesebb egy Kandinszkij-album, amely a Szépművészeti Múzeumba került az 1990-es évek elején. Voltak könyvei a 16–17. századból. Sajnos a könyvtára sem maradhatott egyben az elmúlt évtizedek folyamán, ifj. Reuter Camillo ezt

5. kép

Ex libris, Aiglon (Sassy Attila) rézkarca.

írja egy súlyos veszteségről: „*Apuka megélhetésük miatt [könyvtárából] meglehetősen sokat mobilizált, sőt jó része elveszett, amikor megbízott kereskedőjének üzletét 1948(?) -ban államosították (Blancz-féle üzlet).*” (1974. szeptember 9., levél a családnál.) Azóta sem adódott rá alkalom, hogy könyvgyűjteményét valaki tudományosan felmérje.

Voltak művek német, osztrák szerzőktől, magyar íróktól, költőktől. Könyvtárában többek között sok Ady-, Móricz-, Karinthy Frigyes- és Kodolányi János-kötet volt, világirodalmi és magyar klasszikusok, legalábbis amikről én tudok. Gyűjtötte a bibliofil ritkaságokat is. Tagja volt a Pécsi Könyvbarátok Egyesületének és az Erdélyi Helikon Baráti Körének is.

A pécsi könyvkereskedő, Szukits Zoltán katonaként 1942-ben a szovjet fronton halt meg, s az ő emlékére írt búcsúztatót: „*Fiatal ember volt még s bibliographus tudománya csodálatos volt. Sokszor ültünk együtt s bibliographus dolgokról vitáztunk. A nemzetközi könyvpiac ritkaságairól nagy tájékozottságot árult el. A régi magyar nyomdatermékeket, a magyar könyvek ritkaságait, értékeit bámulatosan ismerte. Mindenről tudott, ami értékessé teszi a könyvet... Ahogyan kezébe vette a könyvet, már ez is elárulta a könyv szeretetét. Andreas Capellanusnak (IV. Innocent pápa) angyalbörbe kötött Amatoriáját vagy az amszterdami Elzevir 1665 kiadású Boccacciot úgy simogatta, úgy gyönyörködött benne, mint a hölgyek egy igazgyöngy nyakékban. Szerelmese volt a könyvnek s magának is szép gyűjteménye volt.*” (Kézirat.)

A klinikán a szolgálati lakásában, majd az új lakásban, a Petőfi utcában is külön könyvtárszobát hozott létre. Itt is érdemes megemlíteni, hogy amikor meghalt, szunyókálás közben, könyv volt a kezében, és az utolsó szavai ezek voltak: „*Jaj, de nehéz ez a könyv.*”

„Részt vett különböző alapítványok létrehozásában. Ilyen dolgokra mindig volt pénze. Polgárnak és úriembernek vallotta magát, és ebből a meggondolásból vállalta inkább az úri szegénységet, és nem nyitott magánrendelőt, hogy áruba bocsássa tudását. Talán ezért sem lehetett mindig jóban kollégáival. Hozzá mint egy úrhoz kijárt a könyvárus és még a cipőárus is. Megbízta benne, tudták, hogy nem fogja őket becsapni.

A Szabad Lyceum előadásain részt vett mint előadó és hallgató. Az egyik legnépszerűbb előadó, témái a fejfájás, az alvás, az elmebajok, a kertek építése, az ex librisek története, a háború és az idegesség összefüggése, a miszticizmus (amely szintén a háború következménye); beszédét vetítéssel kísérte. Ezekről az előadásokról szinte mindig írt az újság. Így tudtam kigyűjteni dédapám előadásait is, 1925 és 1935 között folyamatosan találtam róla cikkeket. Az újságírók általában illusztris előadónak nevezik. Neves vendégeket hívtak meg Budapestről és külföldről. Sokan látogatták az előadásokat a pécsi városháza nagytermében”. (RF)

Az országban az elsők között alapították meg a Fiume (ma Petőfi) utcai általános iskolában a „Gyenetehetségű gyermekek iskoláját”, ahol a nagyapám szakorvos volt. Ez az iskola volt a későbbi gyógypedagógiai iskola elődje. Szieberth Róbert igazgatónak küldött levelében írja, „*tapasztalatból tudom, hogy éppen Pécsen mennyire szükség van a kisebítő-iskolára.*” A minisztérium a gazdasági válság idején el akarta bocsátani a szakképzett gyógypedagógiai tanárokat. Nagyapám próbálta legalább Angyal József tanárt megvédeni:

„*eddig működését ismerem és meg vagyok győződve, hogy tisztán az ügy érdeke megkívánja itt tartását.*” (1932. március 8., levél a család tulajdonában.) Nagypám tagja a „*kisegítő iskolai tanulók áttelepítő bizottságának*” is. (1937. április 30., gépelt levél a család tulajdonában.) Elképesztő, hogy ilyen mélységben, tanárokat és gyermekeket érintően ismerte az ügyet és foglalkozott is vele. 1939. május 15-én hosszan, erélyesen érvelt az áttelepítő bizottságnak: „... *Aki velem együtt átélte azokat a nehézségeket, melyet a pécsi kisegítő iskola megteremtése okozott, csak az tudja megbecsülni boldogemlékü Szieberth Róbert felügyelő igazgató emberfölötti fáradozását a kisegítő iskola fölállítása ügyében. És csakis törhetetlen vasakarátának sikerült Pécs szab. kir. város részére olyan áldásos intézményt megteremteni, mely nagy lépéssel közelebb vitte a mintaváros céljához... Tisztelettel kérem tehát a tekintetes Bizottságot, hogy minden erővel hasson oda és tegyen meg minden szükséges lépést, hogy a kisegítő iskola működése újból lehetővé váljék.*” Még a főispánhoz is fordult: „... *semmi akadály sincs annak, hogy a kisegítő iskolát ismét megnyithassuk*” (1939. május 16., levelek a család tulajdonában).

A '20-as és '30-as években sok és sokféle témájú írása jelent meg a pécsi hírlapokban (Dr. vitéz Szabó Pál készített róla összeállítást¹²). *Baranyai Szent Margit, Skótország királynője* című írásában¹³ sokféle történelmi forrásra és helyismeretere alapozva azt nyomozta, hogy a Kelet-Mecsekben lévő Rákvár volt-e Margit szülőhelye. *Egy elfelejtett asszony*¹⁴ című cikke pedig Daskov Jekaterina Romanova hercegnőről, II. Katalin cárnő udvarhölgyéről szól, aki „*a legnagyobb fokra emelkedett, amit eddig nő tudásával elérhetett*”. Matuska Szilveszter biatorbágyi terrorcselekménye pedig arra adott neki okot, hogy *A bűnözésről* címmel kifejtse gondolatait: „... *az orvosi és bírói tapasztalat mégis azt mutatja, hogy a nyomor és környezet azok, amelyek társadalmi kihatásukban szülik a legtöbb bűnözést*”. Emellett bűnözésre vezethet a jóra való restség, a szeretethiány és az ösztönök is.¹⁵

Szenvedélye volt Pécs és Baranya bibliográfiájának összeállítása.¹⁶ Az adatokat történelmi és természetvédelmi alapon gyűjtötte, sokan felhasználták. Hobbiszinten nyelvészettel, helynevek kutatásával is foglalkozott. (Fia, Reuter Camillo erdőmérnök folytatta ezt a munkát, ő az '50-es évektől haláláig gyűjtötte a Baranya megyei földrajzi neveket, és azok etimológiájáról cikkei jelentek meg.)

Magánélet és közélet, tudomány és gyakorlat sokféleképpen kapcsolódik össze tevékenységében.

„Fontosak voltak számára a különböző hobbik, szeretett gyűjteni tudományos értékű dolgokat. Ilyen volt a növénygyűjteménye, amelyet 1939-ben a Természettudományi Múzeumnak adományozott. Ennek a gyűjteménynek is próbáltam utánajárni, de sajnos a múzeumban épp ekkor rendszerezték számítógépbe az adatokat, így nem találtam meg az erre vonatkozó emlékeket. Csak az egyik lexikonból tudtam meg, hogy a múzeum köszönetképpen megválasztotta a Pécsi Múzeumi Egyesület elnökévé.”¹⁷ (RF)

¹² SZABÓ 1940. 816–818.

¹³ *Pécsi Napló*, 1933. jan. 1. 6–7.

¹⁴ *Pécsi Napló*, 1934. ápr. 8. 7–8.

¹⁵ *Pécsi Napló*, 1931. dec. 25. 16.

¹⁶ REUTER 1934.

¹⁷ SZINNYEI 1906. 839–840.

Úgy látszik, két részletben került Budapestre a növénygyűjtemény, ugyanis halála után a család felajánlotta a többit a Nemzeti Múzeum Növénytárának. Jávorika Sándor akadémikus válaszolt 1954. december 20-án: „*A herbarium nagysága és tartalma szerint fog a felettes hatóság, a Népmívelési Minisztérium, a gyűjtemény felhasználásáról rendelkezni. A herbarium bizonyára igen sok értékes növényt fog tartalmazni a Mecsekre és a Kárpátokra vonatkozólag, amelyet a Növénytár örömmel fog beosztani herbariumába.*” (Levél a család tulajdonában.) Szabó László Gy. értesít a gyűjtemény szomorú sorsáról: „*Ifj. Reuter Camillo özvegyének szóbeli közlése szerint Budapestre, a Természettudományi Múzeum Növénytárába 6 nagyméretű ládában vitték fel növénygyűjteményét (becslésem szerint mintegy 10 ezer herbáriumi példányt). Az 1956-os magyar forradalom és szabadságharc leverése idején ez a gyűjtemény is a lángok martaléka lett.*”¹⁸

A Pécsi Dalárda 1940. április 20-án értesíti, hogy a közgyűlés tiszteletbeli választmányi tagjai sorába felvette. (Levél a család tulajdonában.)

Az eddigiekből is láthattuk, hogy az orvoslás, a köznevelés, a pedagógia összefonódik tevékenységében, különös érdeklődést mutat az oktatás problémái iránt, támogatja a tanárkollégákat. 1944. július 25-én B. I. igazgató, gyakorló gimnáziumi tanárnak kimerültsége miatt egy havi teljes pihenést javasol az orvosi bizonyítványban. G. J. főgimnáziumi tanárt, szegedi lakost „*ez évi bombázás alkalmával nagyobb lelkirázkódtatás érte... Egészségének, munkaképességének helyreállítására két hónapi teljes pihenőt javasolok*”. (1944. október 6.)

A munka határozta meg az életét. Aktivitásának nagy része rendszerbe kapcsolódik. Nevezhetjük őt polihisztornak is, aki tudását a közösség szolgálatába állította. Sok szempontból nagyon korszerű szemlélettel mozdította elő a közművelődést és a közegészségügyet, és egy kulturált város megformálására tette fel az életét.

Világháború – megint

A politika és a történelem hullámai aztán begyűrűztek a békés építkezés idejébe. Baranyavármegye Törvényhatósági Iskolánkívüli Népművelési Bizottságának titkári hivatala a *Deutsche Zeitung* október 26-i számából (év nélkül) küldött egy lefordított cikket, címe *A népcsoportvezetővel Baranyában*: „*A népcsoportvezető megnyitja a népi német iskolákat Fünfkirchenben. A kis számú tudatos német, valamint egy környékbeli német csoport az iskola udvarában jöttek össze. A tanulók sorba és rendbe vannak felállítva. Tomboló üdvrivalgás tölti be az iskola udvarát, amikor dr. Mischung, a népcsoportvezető, a törzsvezető és a kerületi vezető, valamint az országos vezetőség magas tisztviselői belépnek az udvarba... Itt nő fel ennek a városnak a német jövője... eltökéltük magunkban, hogy Fünfkirchen megint olyan lesz, amilyen egykor volt.*”

Nagyapámnak is felajánlották, hogy visszánemetesítik, de elutasította (fia közlése). Tagsági jegye szerint (ny. sz. 0463, a család tulajdonában) 1939-ben tagja a Magyar Nemzeti Szövetség Pécs-Baranyai Körének (Mária u. 13.). A tagsági jegyen a mottó: „*Sohase feledkezzünk meg Trianonról, amely nyomorba taszította hazánkat, életünket!*” Az 1919 elején alakult Magyar Nemzeti Szövetség kiadványainak és rendezvényeinek a '20-as években ko-

¹⁸ SZABÓ 2003. 93.

moly szerepe volt az irredenta kultusz fenntartásában, s külföldi felvilágosító propagandát is folytatott.¹⁹ Elnöke br. Perényi Zsigmond volt, aki a felsőházi elnökségéről tüntetőleg lemondott a nyilas hatalomátvétel idején. A szövetség hivatalos lapja, a *Nagymagyarország* 1936–37-ben főleg a magyar kisebbségek sérelmeiről közölt cikkeket, híreket. 1937 januárjában a kiadványban dicsérik a Pécs-Baranyai Kör politikai-kulturális tevékenységét is.

A Felvidékiek Asztaltársasága az első bécsi döntés után, 1938 novemberében tartott rendezvényt, amelyről nagyapám beszámolt fiának: *„A felvidékiek asztalához két szabadcsapatos jött, akik a munkácsi csatáról hoztak hírt. Ők a Kémeri N. Imre csapatában voltak. 2500 szabadcsapatos vett részt a csatában s csak 43-an menekültek meg, a Kémeri csapata egészen. A csehek borzalmas gépfegyvertűzzel és röpülőtámadással pusztították el őket, legtöbbször elpusztultak, sok sebesült és fogságba jutott. Egyszerű munkás emberek voltak, ez a kettő is pécsi bányász volt. Sokat éheztek, míg Lengyel- és Németországon át hazajöhettek.”* (Levél a család tulajdonában.) Öröm- és rémhírek terjedtek, ki tudta kivonni magát alóla, ki látott tisztán, előítéletek nélkül? Ifj. Reuter Camillo, aki ekkor Sopronban 18 évesen erdőmérnök-hallgató, a német politikáról éles észrevételt tett: *„Most már egymásután hozzák haza a szabadcsapatokat. Ugy látszik, elvesztettük a játszmát a németek ellen...”* (Levél, 1938. november 7.) November 29-én pedig ezt írta: *„Ugy látszik, nem bírnak a németek a bőrükbe férti... mindenáron össze akarnak vészni a világgal... már egyszer szörnyen megégettük az ujjunkat azzal a nagy barátsággal. Remélem most több eszünk lesz... Vasárnap Bánfalván voltam moziban. A híradóban Hitlert mutogatták. Olyan Heil-ezés volt, hogy na. De mi úgy látszik vakok vagyunk...”*

1939 márciusában az orvoskar fegyelmi bizottsága tárgyalta Hoffecker Henrik elsőéves hallgató ügyét. Ez a hallgató a Hitler-Jugend egyenruhájában rendezőként vett részt egy Gau-Ballnak nevezett bálon. A bizottság a jegyzőkönyv szerint teljes mértékben átérezte a hazafias magyar ifjúság aggályát és *„Hoffecker Henrik elleni megvetését”*.²⁰

1940. március 26-án nagyapám az egyetem rektorának írt: *„barátilag és bizalmasan küldöm a mellékelt levelet, amelyet egyik betegünknek küldött egyetemünk német lectora és amelyből én azt látom, hogy itt valami pángermán szervezkedés folyik... ezért vagyok bátor ezt egész bizalmasan Veled tudatni, mert kényes, sőt kellemetlen politikai ügyekre ránthathatja be az egyetemet. Talán a Miniszter Urnak is lehetne erről bizalmas jelentést tenni... A levelet jogosan bontottuk föl, mert ez szabályrendeletben elő van írva...”* Sajátos nézetrendszer olvasható ki nagyapám megjegyzéseiből: erős németellenesség, valamint bizalmatlanság a „zsidók és papok” propagandájával szemben. (Levél a család tulajdonában.)

Dr. Tóth László karpaszományos őrzető (csapatteste: Betegellátó állomás) már a frontról küldött tábori postai levelezőlapot nagyapámnak (1940. július 11.): *„Trópusi hőségben, rengeteg homokban úgy élünk mint a sivatagban, de megvagyunk és már 5 elmebajost találtam. Remélem, távollétem a Klinika üzemében lényegesebb zavart, Professor Úrnak különösebb kényelmetlenséget nem okoz”. 1941. április 23-i lapján pedig ez áll: „Végre úgy látszik itt, hogy legkésőbb egy-két hét múlva otthon lehetünk. Képzem, hogy az otthon maradtokra mennyi munka háramlott, de itt is – mindennek dacára – szinte éjjel-nappal el voltunk foglalva...”* (Levelezőlap a család tulajdonában.)

¹⁹ ZEIDLER 2002. 38–39.

²⁰ PTE EL VIII. 105. a. ETE Orvostudományi Kar tanácsának 1938/39. tanévi VII. rendes ülése, 1939. márc. 31., 38. pont. A Hoffecker Henrik elleni bűnvádi eljárás beszüntetése: Uo. 1941/42. tanév IX. rendes ülése, 1942. máj. 22., 10. pont.

Kelemen György²¹ az Egyesült Államokból, Bostonból számolt be tapasztalatairól: „Azt hiszem, a saját szakmámnál érdekesebbet írhatok a neurológia és pszichiátia itteni rendkívül érdekes szervezetéről, arról a rengeteg munkáról, ami ebben az irányban folyik. Legjobban mutatja ezt, hogy ez a szakma tudta legjobban felszívni az összes európai, aki átjött. Most pl. olyan mennyiségű elmeorvost 'emészt' a hadsereg, hogy alig tudják ezeket összeszedni. A múlt háboru azt mutatta, hogy ily irányban könnyelműek voltak a sorozásnál, ami sok elme-invalidust rótt azután a hadi-hatóságokra, akárcsak a tulkönnyelmű tb-vizsgálat annak idején. Így most egészen nagyarányu elmevizsgálatoknak vetnek alá mindenkit. Az u.n. tehetségvizsgálatok különben is igen általánosak itt, minden vállalat nem csak a felvételnél, hanem periodusosan később is átvizsgálta minden alkalmazottat... 'Human engineering' a neve ennek a szakmának, ami mutatja, hogy minden gépekkel történik, számítással... A pécsiek közül Reinerrel, Scheffel találkoztam, ezek nem messze vannak ide: míg Zechme[i]sterrel, Rötthtel, Geigerrel csak levélben érintkezünk, minthogy ezek a világ másik végén élnek.” S még hozzátette: „Remélem, Pécs nyugodt napokat él a rövid háborus izgalom után...” (1941. május 30., levél a család tulajdonában.)

1941 novemberében, írja Schweitzer József, „5 napon át az Egyetem Tanácsa szüneteltetni kénytelen az előadásokat. A fasiszta egyetemi hallgatók ugyanis nem kívánnak mást, mint hogy zsidó kollégáik az egyetemen belül megkülönböztető jelvényt viseljenek... A professzori kar egy-két kivételtől eltekintve nem engedi magát befolyásoltatni az egyre hevesebb szélsőjobboldali agitációtól.”²²

Más fenyegető események is történtek a városban. Nagyanyám beszámolt egy pécsi esetről a fiának írt levelében 1941 decemberében: „Babucy az egyetemről mesélte, hogy német gimnazistákat (volksbundok) elverték a realisták meg az egyetemiek. Amikor hazajöttek most a katonáink, ők is kivonultak várni őket egyenruhába horogkeresztes zászlóval – na aztán elpáholták őket a Szkókó elején este a bokrok közt lesték reájuk. – Egy Haidecker nevű joghallgató (volksbund) ablakait is betörték aznap este – most a rendőrség 'keresi a tettet'. Kár 10P. – Hát így vagyunk.” (Levél a család tulajdonában.)

Az 1943/44-es tanévben, az egyik legnehezebb időszakban nagyapámat újra dékánná választották 70 évesen. Tanévnnyitó beszéde rövid, visszafogott, csak a végén vált újra ódává, mint 1924-es beszédében: „... Békés időkben is nagy terhet rótt az ifúságra az egyetemi tanulmányaik elvégzése, még nehezebb a sora a mai háborus időkben. De nehéz a tanárnak is ebben a teljesen bizonytalan időben biztos irányt mutatni... jó, ha nem egy könyvhöz ragaszkodunk, hanem több szerző könyvét olvassuk s így mások nézeteit is megismerve gondolkodásra, összehasonlításra készítet bennünket...” A beszédet felszólítással fejezte be: „Kettőzött erővel kell ma magyarságunkhoz ragaszkodnunk, mikor a világ minden eresztekében ropog, midőn a nagy nemzetek világharcában nekünk Horatiussal kell tartanunk: 'Si fractus illabatur orbis, impavidum ferient ruinae' és kiáltsuk oda Zrinyi Miklóssal 'ne bánts a magyart'. Az egyetemi ifjuság tanuljon komolyan és legyen magyarságában meg nem alkuvó. Ezzel az intelemmel kívánom a tanévet megnyitani.” (Horatius III. 3. ódájából való az idézet: Ha romba dől is a világ, a rettenthetetlen állni fog a romokon.)

²¹ Kelemen György (1890–1983) a fül anatómiájának világhírű tudósa, budapesti diplomázás után több helyen, így Pécsen is tanított. 1940-ben elhagyta az országot és a Harvard Medical Schoolban dolgozott. 1956-os nyugdíjazása után is aktívan kutatott és tanított több intézményben. Az öt nyelven beszélő professzor pályafutása során 200 közleményt jelentetett meg. AJO 1983.

²² SCHWEITZER 1966. 118.

Segítségért fordult Reuterhez Apor Vilmos győri püspök és Grösz József kalocsai érsek. Apor püspök ezt írta: „... Engedje meg, hogy szíves jóindulatába ajánlhassam K. L. győri hivemet, aki a pécsi tudományegyetem orvosi fakultására kéri felvételét. A fiu a győri bencésgimnáziumnak egyik legjobb növendéke volt, aki nemcsak tehetségével, hanem példaadó magatartásával is kitűnt. Édesatyja Győrött nőorvos. Végigharcolta a világháborút s számos kitüntetésnek tulajdonosa.

A fiu felvételének legfőbb akadálya, hogy nem árja származásu. Kérelmem azért az volna, méltóztassék őt a vonatkozó törvény által engedélyezett létszámba felvenni.” (1943. június 19., levél a család tulajdonában.) Grösz József J. P.-t ajánlotta, aki „*zsidó vallásból tért át a katolikus vallásra*”. Nagypám megígérte, hogy felvételének ügyét figyelemmel kíséri (1943. július 6., levél a család tulajdonában.)

Az Orvosi Hetilaptól jött kérdés 1944. április 27-én: „*Kérlek értesíts mi van Mansfeld[d]el? sem Pécsen, sem Pesten nem találok. Neki is meg kell válni a tanszékétől? – itt rémhírek vannak róla, mint Szent Györgyiről [sic!], amik azonban nem bizonyultak valóknak.*” (Betűhív levél, olvashatatlan aláírással.) Nagypám ezt válaszolja: „... *Szegény Mansfeldet elvitték Pécsről és vagy Bécsbe vagy Datthauba [sic!] vitték. Sem az okot, sem a helyet biztosan tudni nem lehet, családja sem tud erről semmit. Elvitele óta hirt nem adott magáról. Tanszékével mi lesz, nem tudjuk, egyelőre a jövő felév kezdetéig függőbe hagyjuk a dolgot...*” (1944. április 30.) Ma már tudjuk, hogy Mansfeld Gézát 1944 márciusában a németek letartóztatták, és végül Auschwitzba vitték, ahonnan 1945-ben visszatért.

A pécsi zsidóságot 1944 májusában kényszerítették gettóba. Mint Vörös István Károly írja, „*a gettósítás, a néhány évvel korábban a város elitjéhez tartozó, elismert, közszolgálatot teljesítő, idősebb emberek számára a kilátástalanság és a hatalmon lévő korábbi kartársak közönye különösen erős megrázkódtatást jelentett.*”²³

Vörös István Károly idézett cikkében ezt olvashatjuk a rémtettekről: „*A sárga csillog viselésére kötelezett pécsi zsidók kijelölt területre költözése május 8-án kezdődött meg... A Lakits laktanyában a mohácsi és a bonyhádi gettókból átszállított zsidókkal együtt megközeleltően 6000 embert zsúfoltak össze, embertelen körülmények között. Itt már a csendőrség látta el a gyűjtőtábor és egyben vagonírozási központ őrségét. Az elszállítás előtt a zsidó kórházi betegeket, elmebetegeket is az állomásra vitték. Az első vonatot július 4-én, a másodikat július 6-án indították el Pécsről. Horthy kormányzó ezen a napon állította le a deportálást. A pécsi vonatok mégis elhagyták az országot, Kassán keresztül, Auschwitz irányába.*”²⁴

Schweitzer József szerint „*egy ideig még el lehetett érni, hogy szülő nők és súlyos betegek klinikai ápolását megengedte a rendőrség, utóbb ezeket is beszállították a gettóba, az Ideg- és Elmeklinikán ápolt ön- és közveszélyes örültekkel együtt. A pécsi Szülészeti Klinika és az Elmeklinika egy ideig erélyesen elhárította a zsidó betegek kiadását, utóbb a rendőrségi nyomásnak engedni kényszerültek.*”²⁵ Krassó Sándor szerint 13 elmebeteget szállítottak a második deportáló vonathoz. Auschwitzba vezető útjuk 3 napig tartott.²⁶

A 16 éves Garai András Júda és pécsi cserkészbarátai 3 nap múlva, miután elhaladtak egy téglapépület mellett, amelynek kéményéből ötméteres lángnyelvek csaptak ki, beléptek

23 VÖRÖS 2004. 50.

24 VÖRÖS 2004. 49–50.

25 SCHWEITZER 1966. 144.

26 KRASSÓ é. n., 116.

az auschwitzi zuhanyzóba. Így emlékszik rá: „*Furcsának találtam, hogy a helyiségnek gumikarimás, hermetikusan zárható ajtaja van. Eszembe jutott Ilonka nagynéném, aki 1942-ben menekült Olaszországból, állandóan siránkozott, hogy ő tudja: a zsidókat Sziléziában a gázba fojtják, elégetik és szappant csinálnak belőlük. A nénit elvitték aztán a város legjobb pszichiáteréhez, Reuter Kamilló professzorhoz, aki azt mondta, hogy Ilonka néném teljesen rendben van, ezen az egy rögeszmén kívül. Nagyon ritka betegsége van: paranoia vera*”.²⁷

Budapestről, a Szent János Kórházból riasztó levelet kapott régi munkatársától, dr. Kluge Endrétől: „*A János Kórházat vasbomba ugyan nem érte, de osztályom megszűnt. Életem munkája és egészségem van benne, azt hiszem, jó kórházat csináltam, mert máshonnet lelkendezve jöttek ide, egy orvosi kart neveltem, a hozzá nem értő előljárók minden önző ármánykodását legyőztem, önzetlenül, becsületesen megillető százezreket dobáltam el magamtól készpénzben, csakhogy pirulnom ne kelljen, irodalmilag dolgoztam bent és künt amennyire csak a szakkönyvtár hiányossága engedte: minden hiába volt. Egy napon berobogott ide Wolff Károly a távollétemben és az elmeorvosokat csufoló viccek elmondása után kijelentette, hogy az elmeosztály tul van méretezve, őt nem érdeklik az elmebetegek, pont az elmebeteg és tüdőbeteg élje tul a háborut, mihez az itteni orvosok hozzátették, hogy Hitler is kiirtotta az elmebetegeket... a közveszélyes elmebetegekre kinyitatták az ajtókat, Wolff éjszaka sperhakkival nyitogatta a szobákat, az ápolóknak bort hozatott... Pár nap mulva minden betegemet az utcára kellett szélnek kergetnem s helyükbe typhusbetegeket hoztak ide a konyha szomszédságába... Nehezen szelektált ápolói gárdámat szétverték, felszerelésemet széthordták és a pincébe zsufoltatták. Ugyanakkor Wolff egy két héttel antedatált levelet intézett hozzám, melyben ő – aki gyakran volt asztalom és házam vendége és aki soha katona nem volt – engem, aki 44 hónapi tűzvonal szolgálat után mentem Pozsonyba – azzal fenyeget meg, hogyha a hivatalos út megkerülésével keresek orvoslást, akkor bevonultat 53 éves létemre munkaszolgálatra és fegyelmet indít... Ilyen megaláztatást nem lehet tudomásul venni, csak hallgatni lehet s átkozni azt az órát, melyben erre a pályára vetemedtem. Én ott álltam Professor úr mellett, mikor kinevezték s most, hogy nyugdíjazásáról értesített, ezzel veszek bucsut. Kivánok verőfényes ősz. Én csak sajnálom, hogy megértem ennyit is.*” (1944. október 14., kézírásos levél a család tulajdonában.) Azért is különösen keserűek, panaszosak ezek a sorok, mert dr. Kluge Endre (1892–1956) pályája fölött nagyapám bábáskodott. Ő hívta meg 1918-ban Pozsonyba a klinikára, ahol I. tanársegéddé nevezték ki. 1923 novemberében megint csak ő ajánlotta egyetemi magántanári grádus elnyerésére a pécsi Erzsébet Tudományegyetemen.

1944 szeptemberében nyugdíjazták nagyapámat, de nyugdíjasként is vállalta a klinika vezetését még egy évig, hogy a rendkívüli helyzetben is óvja a klinikát, amennyire lehet. A front közeledtével a nyilasok nyugatra akarták menekíteni a pécsi orvosi kart és az értékeesebb felszereléseket, de a tanári kar ellenállásán ez megbukott. 1944 novemberében érték el az első szovjet csapatok az orvosegyetemet, a klinikák hadikórházzá váltak. A háború után is jó állapotban maradtak a műszerek Reuter Camillonak is köszönhetően. 1945 januárjában elkezdődött az egyetemen a 2. félév, ő is tartott előadásokat.

Dr. Entz Béla vezetésével 1945. május 15-én ült össze az orvoskari igazoló-bizottság. A 7 oldalas gépelt határozati javaslat nagyapám hagyatékában megmaradt. A bizottság „*mellőzhetetlen szükségességnek tekinti, hogy alaposan megfontolt javaslata mindenekelőtt az egyetem tanári karának plénuma elé terjesztessék, s megállapitassék, vajjon az egyetem összes*

²⁷ GARAI 2008. 26.

tanárai, az ő legjobb meggyőződésük és lelkiismeretük szerint helyesnek és igazságosnak ismerik-e el a javasolt döntést? Csupán ennek megtörténte, s egyhangu helyeslés esetén terjeszti a bizottság az ő javaslatát a tanács elé”. Javasolták dr. A. K. dékánt törölni a pécsi egyetemi tanárok sorából, mert „az egyetemi értekezlet megállapodása ellenére, mely szerint az egyetemi tanács és a tanári kar az esetleges orosz megszállás ellenére is helyén marad és a lehetőség szerint törekszik az egyetem tulajdonát képező vagyoni tárgyakat megmenteni”, 1944 novemberének végén eltávozott, valószínűleg Németországba. Dr. A. K. tagja volt a Volksbundnak, erős német propagandát fejtett ki. A bizottság javasolta továbbá W. I. („hirdette évek hosszú során keresztül... hogy a szadista és embertelen zsidó törvényeket ő a maga részéről helyesli, szívből üdvözlí”), Cs. E. („mindig a szélsőséges jobboldali és zsidó ellenes felfogás képviselője volt és ennek több esetben hivatalos ténykedéseiben is igyekezett érvenyt szerezni”), D. J. prodékán („magyar állami tulajdont külföldre szállított, emellett a klinika személyzetének egy részét és a pécsi egyetemi hallgatóság egy töredékét is a Németországba való emigrációra készítette, amivel őket is veszélynek tette ki”), S.-U. T. („az egyetem székhelyét 1944. november hó folyamán hagyta el s az április elsejére megállapított határidőig tanári teendőinek ellátása céljából nem tért vissza, sőt ebbeli szándékáról sem értesítette egyetemét”) törlését az egyetemi tanárok sorából, a nyugdíjas T. Zs. magatartásának megbélyegzését („az ifjuság egy részének antiszemita kilengéseit az anatómiai intézetben nemcsak elnézte, hanem helyeselte, és szította is... egyes tanártársairól, mint zsidókról illetőleg zsidóbérencéről, ezek távollétében nyilvános óvóhelyen és a pécsi villamoson is sokak jelenlétében ismételtén sértően nyilatkozott”). A javaslatot az egyetemi tanárok plenáris értekezlete „helyesnek és igazságosnak” ismerte el, és az egyetemi tanács határozattá emelte.

Polyák Petra levéltáros *A pécsi felsőoktatás az 1940-es években* című előadásában elmondta, hogy az egyetem konzervativizmusát a politikai közvélemény radikalizálódása nem feltétlenül tudta befolyása alá vonni. Az egyetem bizonyos kérdéseket agyonhallgatót, hivatalosan nem foglalkozott velük, legalábbis egyetemi tanácsi üléseken, viszont az antiszemita egyetemi körökön belüli megnyilvánulásaival, illetve oktatói elleni támadásokkal szemben egy emberként lépett fel.²⁸

A háború utáni budapesti állapotokról Kluge újra beszámolt: „Mélyen tisztelt Profeszszor Úr, a nagy világrengés után bátorodom érdeklődni becses hogyléte és kedves fia holléte iránt, kiről azóta nem hallottam. Itt az a hír járja, hogy Pécs igen kedvezően került ki a harcokból és hogy ott már az élet normálisan folyik. Remélem mindez igaz is.

Sajnos magamról ezt nem mondhatom el, hanem minden baj csőstől hullott réám. Három és berendezésem romhalmaz, kórházi osztályomat lakók és kibombázott többi kórházi osztályaink foglalták el, szobámban a gondnoki hivatal tanyázik, egyetlen különszobácskában folytatok ambulanciát és villanyozgatók, mint medikus koromban. Egy szobában vannak ugyan fibetegeim, de sem nőt sem psychosist felvennem nem szabad, személyzetem más osztályokon van beosztva s bár ígéreteket kapok, minden reményem lassan elfoszlik. Praxis vagy törvényszéki munka nincsen, az OTI fizetést a törzsfizetésre szállították le s villamos hijján ezért is hetenként egyszer gyalogolok a János kórháztól a Fiumei útra, ami súlyos diabetesem mellett igen nehéz s előfordult már, hogy utközben ért el a hypoglykaemiás roham, alig birtam hazaérni. A fővárosi fizetést is csak két hónapra kaptuk meg eddig s bizony az inség komolyan kopogtat. A Svábhegy oldalában egy villa két szobáját és hallját igényeltem ki, lakni szép is

²⁸ POLYÁK 2013.

itt, de nem orvosnak. A népjóléti miniszteriumban az egyik úr biztatására be is adtam a kérényemet, hogy megfelelő pozícióba vegyenek vissza az állami kórházak státusába, mert hogy most tanulják szülészetet és elmenjek körorvosnak, ahhoz talán öreg vagyok 53 évvel. Megmaradt szakkönyvtáram sem erre biztat. Politikai téren eddig nem merült fel ellenem kifogás...” (1945. május 6., levél a család tulajdonában.) Kluge azzal fejezte be levelét, hogy osztálya szétrombolóját, Wolf Károlyt eltemették.

Nagyapám legszemélyesebb érzelmeit, politikai következtetéseit talán az a magánlevél fejezi ki legjobban, amelyet első unokája születése alkalmából írt 1946. szeptember 18-án: „az a kérésem, hogy ne Camillo-ra kereszteljétek, hanem valami jó magyar névre, amit nem lehet németre lefordítani”. (Levél a család tulajdonában.)

Nyugdíjas évek

Az orvostudományi kar 1945. június 26-i ülésén úgy határozott, hogy „az elme- és idegkórtani tanszék helyettesítő ellátásával az 1945–46. tanévre újból” dr. Reuter Camillo nyug. egyt. ny. tanárt bízta meg. A minisztériumból azonban dr. gróf Teleki Géza s. k. üzen: a határozatot „elvi okoknál fogva nem tehetem magamévá. Felkérem ezért az orvostudományi kart, hogy a szóbanlevő tanszék helyettesítése ügyében mielőbb új határozatát hozni sziveskedjék”. (Gépírásos másolat, 1945. október 23., betűhív átírás, a család tulajdonában.) Ezt a kifejezést, ’a tanszék helyettesítése’, nem egészen értem, de úgy látszik, a kari határozat már nem számít, a politikai döntést csak „elvi okokkal” támasztják alá.

A klinikai állapotokról a következőket írta fiának 1945. október 14-én: „Klinikai élelmzésünk is a legrosszabb, óriási módon növekszik a halandóság. Fűtésünk nincs, nincs is remény, mert szén sincs.” (Levél a család tulajdonában.)

Nyugdíjba menetele után is vállalt előadásokat az egyetemen. Ez 2 órát jelentett hetente törvényszéki elmekórtanból. Korábbi munkás életével ekkor sem tudott szakítani. 1948. május 4-én azonban a jogtudományi karról értesítették, hogy tovább nem díjazhatják az orvosi tárgyakból meghirdetett szakkollégiumot, és kérdezték, kívánja-e folytatni ilyen körülmények között.

Reuter 49 évet dolgozott. Elköltözött a klinikáról a Petőfi u. 58. szám alá (akkor Fiume u.), lakást bérelt. Nyugdíjaztatása után csendesen élt.

Erna és Zelma húgai hajadonok maradtak, Pesten laktak együtt a Horthy Miklós (későbbi Dózsa György) úton. Erna leveléből idézek: „Hálásan köszönjük a küldött pénzt. Mi megint néhány izgalmas napon mentünk keresztül, a mi kedves jóbarátaink megint megleptek bennünket. Volt razzia, házkutatás és efélék, de most hála a jó Istennek már csend van. Így élünk és szórakozunk... Már járunk rözsét szedni, avval pótoljuk a tüzelőt és milyen jó, hogy van hol szedni, a pestieknek a Hűvösvölgybe kell menni, hogy tudjanak magukon könnyíteni... Kérlek Camillo ne haragudjatok az utolsó levelemért, hogy büntetést kellett fizetni, egy nap meg vettem a bélyeget mire megírtam a levelet már több volt a portó amit én nem tudtam mert nem olvasunk újságot sem rádiónk nincsen...” (1946. március 20., levél a család tulajdonában.) 1947 nyarán mindkét húga hozzá költözött a pécsi Petőfi utcai lakásba.

Találtam egy füzetet, amelybe 1946–47-ben aforizmákat, idézeteket gyűjtött, többek között Shakespeare-től, Schopenhauertől, Epikurosztól, Wagnertől, Goethétől, Stendhal-

tól, Mikszáthtól stb. Ilyeneket írt ki magának: „Egy tudós sem nyugszik dunnás ágyon.” (török közmondás) „Die Weisheit ist eine Tochter der Erfahrung” (Leonardo) „A legnagyobb toronynak is a földön van a lába.” (kínai közmondás) „Ámulás és álmodás a boldogság.” (Poe) „Magyarnak magyar a farkasa”. (Horváth István) „A szerelem és a hazaszeretet / Az éjszaka két legnagyobb csillaga”. (Petőfi) „Mindinkább az a meggyőződésem, hogy a metafizika rendszerezi a filozófusok számára ugyanazt, mit a nők számára a regények.” (Diderot) „Valamivel mindig erősen foglalkoznunk kell, hogy a földi életet elbírhassuk.” (Voltaire)

Nagyapám az egyetemnek adományozta könyvtárát 1947-ben. Sokak véleménye, hogy nagyon értékes, szép könyvek voltak.

Antikommunistának könyvelték el, a nyugdíját sokáig nem engedték felemelni. 1947 decemberében a következő levéllel fordult az orvoskari tanári testülethez: „Mint az orvosi karnak nyugdíjas tagja az alábbi tiszteletteljes kéresemnek a miniszter úrhoz pártolással való fölterjesztését kérem.

Kérem, hogy az egyetemi tanároknak megítélt tudományos pótlékot a nyugdíjas tanároknak is utaltassa ki.

Kérésem támogatására főlemlítem, hogy mostani nyugdíjam 634 forint havonta. Ebből marad megélhetésemre havi 80ftt átlagban, de már két hónap volt, hogy 50–50ftből kellett élnünk, a többi elmegy házbérre, közüzemi díjakra, egyházi adóra, tagsági és egyesületi díjakra. Cselédet nem tartok. Csak két 70 éven fölüli nővéretem tartom ill. támogatom. Ha a tudományos pótlékot nem kapjuk meg, kénytelen vagyok minden tudományos egyesületből kilépni, minden tudományos folyóiratot beszüntetni, könyvet pedig egyáltalán nem vehetek. S ezzel teljes szellemi tespedésre vagyok ítélve, amit 49 évi és pár hónapi, tehát majdnem 50 évi szolgálatom után még sem érdemeltem meg.” (Kézírási levéltervezet.)

Egy volt tanítványától, Cserna Kálmántól két levél maradt ebből az időből, mindkettő Párizsból érkezett. 1948. április 5-én így írt: „... boldog örömmel töltött el a hír, hogy hála Istennek, az elmúlt évek sok veszedelme után, Professor Úr jó egészségben veheti ki részét abból a jól kiérdemelt nyugalomból, amit csak kevesen nyernek el a sorstól.

Amint sógornőm írja, Professor Úr jó szívvvel megőrzött emlékében – bár sajnos, bármennyire is szerettem volna megmaradni iskolájának szerencsés tagjai között, csak oly rövid időn át látogathattam intézetét, hogy ezt aligha tudtam megérdemelni. Előlegezett bizalmát nem volt lehetőségem, hogy szorgalmas munkával viszonzzam, az számomra soha jóvá nem tehető veszteség marad.

Engedje meg, Kedves Jó Professor Ur, hogy most ezuton köszönjem meg jóságát és támogatását, amivel oly szépen segített az előrehaladás útján. Viszonzásul nem tudok mást tenni jelen körülmények között, mint szeretetteljes imában kérem az Egek Urát és mindnyájunk Gondviselő Atyját, hogy engedje meg, hogy szeretteinek körében sok-sok esztendőn át érezhesse a nyugalmas élet minden örömét. – ha ő megsegít, hogy sikerül eljutnom tengeren túlra, amit sógornőm bizonyára részletesen elmondott, akkor bízom benne, hogy Professor Ur iránti hálás szeretetemnek jeléül tudok majd egy illő emléket küldeni, – ami kötelességem és aminek örömmel fogok eleget tenni.

Még néhány hétig itt kell maradjunk, míg az összes vizumok rendben lesznek – s ez idő alatt nagy öröm lenne részemre, ha Professor Úr szíves lenne megírni, hogyan fejlődik nyomdokaiban tovább az intézet, megvannak-e szép könyvei, kedves kis madárkái – és mindeneke előtt

hogyan vannak Szerettei. Elmúlt-e már az az ekzema, ami kezeit annyit kínozta régen? Szép-e ott is a tavasz, hogy hosszú sétákban gyönyörködhet-e a természeti szépségekben?” (Levél a család tulajdonában.)

A második levél 1948. május 1-jén kelt Párizsban: „Boldog örömmel vettem számomra felbecsülhetetlenül értékes és nagy kitüntetést jelentő kedves sorait, valamint a váratlan meglepetést: a rég elveszettnek tartott dolgozatot, amit külön is nagyon hálásan megköszönök.

Professor Úr a régi boldog idők méltán körülrajongott tanítómesterének atyai jóságával szól hozzám – amit minden igyekezetem mellett is soha sem érdemelhettem ki. Bárcsak úgy alakult volna sorsunk, hogy továbbra is Professor Úr nyomdokaiban járhattam volna, de így csak annak a kevés időnek emléke maradt meg számomra mindazzal együtt, ami által az idő alatt ismereteim gazdagodtak, – s most pedig, mindezekon felül az az örömteljes tudta, hogy Professor Úr jószívvvel megőrzött emlékében...

Elszomorít az, hogy a mostani idők gondjai rávetik árnyékukat nyugalmas életükre, de szeretném remélni, hogy gyermekeik mielőbb le tudják venni vállaikról ezt a terhet, ha munkájuk útján ez lehetőségé válik.

Ugy hiszem, hogy a családi körben eltöltött idő mellett a napnak legszebb óráit a klinikán találja meg Professor Úr, ahol, amint írja, öröme telik követőinek munkájában. Környey professor urat volt alkalmam megismerni s meggyőződésem, hogy Professor Úr őszinte örömmel és megnyugvással látja őt intézetében utódként.

Nagyon köszönöm szíves jókívánságait jövőbeli terveinkhez, amelyek messze vezetnek a régi hazától... Egy amerikai egyetem meghívott ny. rk. tanárnak s ha Isten megsegít, a jövő semesterben már meg fogom kezdeni munkámat. Európát hamarosan elhagyjuk, talán már pár hét múlva, vagy még hamarabb amint kapunk hajóhelyet.

Nagyon szeretném, ha Professor Úr úgy akarná, hogy kapcsolatban maradjunk egymással továbbra is, ha látni akarná, hogyan alakul egy tanítványának sorsa.

Evvel a levelemmel máig vártam, hogy kedves fiának pár bélyeget gyűjtsék össze. Odaátról mindig küldök, de többet.” (Levél a család tulajdonában.)

Könyveket kellett eladnia, hogy meg tudjanak élni. Könyvtára sok könyvét elolvasta, sok könyvében találni halvány ceruzás aláhúzást, jelzést. Minden nap sétát tett a városban, kirándulni ritkán járt. A Mecsek Egyesület a második világháború után feloszlott, a korábbi nagy társasági élet megszűnt. Nagyapám nagyon lefogyott, de jó kedélyű volt, szeretett vicceket mesélni. Anyám sokszor úgy emlékezett rá, hogy késő estig fennmaradtak, nagyapám pedig vidáman mondta a történeteit, vicceit. Fiával állítólag sokat vitatkozott, „elavult és haladó dolgok miatt”. Kárászra járt ki néha hozzá, aki erdőmérnök volt ott, és ott született 1949-ben egyik unokája. A családi legenda szerint egyszer elment az erdőbe egyedül sétálni, de a megbeszélte időpontra nem ért vissza. A fia a keresésére indult, és egy fa alatt szunyókálva találta meg. Ez a történet talán azt mutatja, hogy békében élt önmagával.

Benke József könyvében olvashatjuk: „1951. december 23-án Reuter professzort ünnepelte a tanács: »... Dr. Reuter Camillo professzor meghatott szavakkal mond köszönetet és megemlékezik arról, hogy tudományos orvosi és emberi magatartását három szempont jellemzi. Gondolkozása kezdettől fogva természettudományos volt, így indult pszichiateri pályájának, amelyen mindig természettudományos maradt és a pszichikus működéseket mindig az

agyvelő működésének tekintette. Mint orvosnak az volt az elképzelése, hogy jó orvos csak jó ember lehet és ezen az alapon igyekezett mint tanító az országnak orvosokat nevelni. Úgy élt, mint szegény ember, üzleti szempontok – amelyek sajnos az orvosi gyakorlatban a múltban nagyon elharapóztak – orvosi tevékenységében soha sem befolyásolták. « Dr. Környey István professzor mint Reuter professzor tanszéki utódja és az előd által az egyetemnek átadott javak őrzője szólalt fel. »Mindenkit meghatottak azok a szerény szavak, melyekkel orvosi működését és emberi magatartását Reuter professzor jellemezte. « Méltatja Reuter professzor érdemeit az exogen reakciós elmekegyszerek kutatása terén. Kiemeli széles körű látását és tudományos ismereteit. »Nagyon nagy öröm számunkra, amikor referáló délutánjainkon egyes problémák megbeszélésénél oly kérdésekben, melyeknek történelmi múltja nem eléggé ismeretes, Reuter professzor nagy tapasztalatával segítségünkre siet. «...»²⁹

1951-ben, orvosi diplomája 50. évfordulóján aranydiplomát kapott a Budapesti Orvosegyetemtől. 1954 januárjában egy tanácsülésen dr. Környey István professzor tett előterjesztést kitüntetésére: „... Tudományos közleményei elsősorban az exogen reactio elmebetegségi alakokra vonatkoznak, így a terhességi, eklampsiás, kataraktás stb. elmezavarok kórtanát tárgyalják. Más közlésekben a depressió és gyengeelméjűség alapján fejlődő elmezavarokkal, továbbá egyes gyógyszerek hatásával és reflexekkel foglalkozott. Tanársegéd korában sorozatos közlésekben számolt be a budapesti elmekegyszerek klinikai esetanyagáról és összefoglaló áttekintést adott az Orvosi hetilapban az elmekegyszerek haladásáról. Ez a tevékenysége is mutatja, hogy rendkívül széles olvasottságú szakember. A régebbi irodalom kiváló ismerete alapján nem egyszer adott a mostani nemzedéknek is értékes tanácsokat. Kiemelem az egyes orvosi szaktudományok képviselőinél ritka jártasságát a természettudományok egyéb ágaiban. Mint ezekből az adatokból is nyilvánvaló, Reuter tanár alapította meg mai egyetemünk jogelődein az elmekegyszerek oktatását és művelését. Amidőn a klinikát nyugalomba vonulása, illetőleg az ezt követő interregnum után átvettem, felszerelése és szervezete a szoros értelemben vett ideg- és elmekegyszerek művelésére, a közbejött háborús események ellenére kiválóan alkalmas volt. Könyvtára Reuter tanár működése idején az ország egyik legjobb szakkönyvtárává alakult ki. Ennek kapcsán megemlítem elődömnök azt a nemes cselekedetét, hogy nyugalomba vonulása után nagyszámú és mind tudományos, mind anyagi szempontból értékes szakkönyvét a klinikának adományozta.

Tette ezt annak ellenére, hogy leánya is ideggyógyászatra képezte ki magát, és hogy igen nehéz anyagi körülmények között élt... Mindezek alapján bátor vagyok kérni Miniszter Úr következő intézkedéseit: 1. Méltóztassék javaslatot tenni, hogy Reuter tanár magas kormánykitüntetésben részesüljön, 2. méltóztassék az Országos Nyugdíjintézetnél eljárni, hogy nyugdíja felemeltessék.”

Végül 1954. február 20-án „Érdemes orvos” kitüntető címet kapott „az egészségügy területén végzett jó munkájáért”. Ez egy egyszerű lap a Népköztársaság Minisztertanácsától. Rajta a mottó: „A Magyar Népköztársaság védi a dolgozók egészségét és segíti a dolgozókat munkaképtelenségük esetén.” (Egyébként Környey professzor bújtatta ifj. Reuter Camillót 1956 végén. Apámat Bakonyán megválasztották az útépítő munkásai a munkástanács elnökének. November 4. után egy reggel hírt kapott arról, hogy a rendőrség jön érte, ezért azonnal bevonult az idegklinikára, Környey osztályára. Pár óra múlva meg is jelent a lakásunkon a rendőrség, majd a klinikán keresték apámat. Környey azonban elzavarta a

²⁹ BENKE 2000. 277–278.

rendőröket. Apám egészen karácsonyig feküdt Környey osztályán, aztán máshol keresett menedéket húsvétig.)

Nagyapám 1954. december 5-én halt meg. Hamvait évek múlva özvegye kérésére Sopronba helyezték át.

László Károly író, műgyűjtő már 1955-ben megjelent könyvében említi Reutert. Tőle, aki Zürichben Szondi Lipót tanítványa is volt, elég komolyan hangzik a dicséret: „A pécsi egyetem öreg pszichiátere, Reuter Kamilló arról volt nevezetes, hogy más ismert pszichiáterekkel ellentétben látszólag cseppet sem volt bolond. Bogarai, úgy mondják, nem voltak, úgy viselkedett, mint minden normális ember, semmi kórosat nem lehetett rajta felfedezni.” A szöveg folytatása viszont kissé mulatságos: „Mikor azután halála után felbontották végrendeletét, kiderült, hogy vagyonáról a legbolondabb intézkedéseket hagyta meg. Már a vagyon megtalálása sem volt könnyű: a legkülönbözőbb helyeken, többek között a Pszichiátriai Intézet Rét utcai kertjében is elásott pénzt és aranyakat.”³⁰ Honnan tudhatta ezt az író? És ott vannak-e még az aranyak?

Dr. Reuter Camillo öröksége a jövő számára

A rendszerváltás után kezdődött meg nagyapám örökségének igazi számbavétele, de ez a több évtizedes hallgatás után már nagyon nehéz, és sajnos csak töredékes lehet. Sokat tett emlékének megőrzéséért Benke József, aki 1991-ben írja: „A szeptemberi tanévnyitó értekezlet volt az első, nagyszabású demonstráció az orvosegyetemen a rendszerváltás óta. Az elmúlt években ennyi hallgató és szülő, valamint vendég nem volt évnyitó ünnepségen. A rektor, miután idézte az 1925/26. év orvoskari dékánjának, Reuter Camillónak szavait, így folytatta: »Mi kevésbé élesen fogalmazunk, azonban a nagypolitika közelmúlt eseményei, ezt ki kell mondanunk, világosan mutatják a demokrácia förlényét, erejét...«³¹

1996-ban az *Orvosi Hetilap*ban dr. Tényi Tamás emlékezett meg nagyapámról: „Engedtessek meg kivételesen, hogy a nagy pszichiáterre, Reuter Camillóra emlékezve, ne rekesszem ki mondandómból szubjektív észleleteimet. Reuter, a pécsi idegklinikai első professzora nagy hatást gyakorolt pályaválasztásomra. Tizennégy éves gimnazistaként hallottam először Olasz Istvántól Reuter professzorról... mély hatással volt rám a pszichopatológiai képzőművészet és különösen Istók László, Reuter által összegyűjtött pszichotikus művészi anyaga, a konstruktivizmust idéző grafikája és metaforikus szurrealista költészete. E sajátos művészetbe a »Pszichoanalízis – a belső nyelv tudománya« c. 1992-ben megjelent folyóiratszám enged betekintést. Istók Madonna-képét Reuter Camillo feleségének ajánlja, ott sejlik szellemisége Jakab Irénnek a gyűjteményt feldolgozó könyvében. Szerepe a heidelbergi Karl Wilmannéhoz, vagy az angyalföldi Selig Arpádéhoz hasonlítható, akik összegyűjtötték az elmebetegek alkotásait, de a feldolgozást másokra hagyták. Reuter a részletes elmegyógyászat tárgyköréről – mint említettük – precízen, egy botanikus pontosságával ír, amit a jövőre hagy, amit létesít, az mégis az, amit paradox módon nem hoz létre, amit csírájában hagy, ami – nem marad meddő – lehetőség. Én ezen gondolatok mentén érzékelem őt, akinek – a Környey Tanítványok Társasága által 1992-ben állított – domborművét naponta látom. A Reuter idején megkezdett gyűjtés a későbbiekben is folytatódott, a Jakab Irén által történt feldolgozást követően Jádi Ferenc Pszi-

³⁰ LÁSZLÓ 1997. 202.

³¹ BENKE 2000. 380.

chorealizmus címmel rendezett kiállítást 1980-ban, »Halálra vál mind a Szépnek« címmel Pálffy György és Trixler Mátyás adott ki egy füzetet a betegek verseiből... Életművének, gyűjtésének létmódja úton-lét, a hozzá való eleven kapcsolat aktualizálása a teljesség lehetőségét hordozza.»³²

A Pécsi Orvostudományi Egyetem 1999-es naptárának márciusi lapján nagyapám arcképe található, Gábor Jenő festménye 1929-ből. Az eredeti festmény az egyetem központi épületében van, s ez is kifejezi, hogy az egyetem vállalja örökségét. Dr. Tényi Tamás, a pécsi Pszichiátriai és Pszichoterápiás Klinika igazgatója további konkrétumokat említ: *„A pécsi klinikán a kutatás és az oktatás mellett a gyógyító tevékenység szerves része ma is a művészet, a zene, a mozgás terápiai felhasználása, aminek a korábbi klinikaigazgató, Reuter Camillo professzor révén jelentős régi hagyományai vannak.»³³*

Dr. Simon Mária pszichiáter, a klinika munkatársa, a Reuter-gyűjtemény egyik gondozójának véleménye szerint Reuter Camillo gyakorlati ember volt, szervezett, „network-között”, a gyógyításban egy korai szocioterápiás, kapcsolati szemléletet képviselt. Kár, hogy nem publikálta ennek részleteit, de szellemisége, humanizmusa ma is él a pécsi pszichiátrián, a tradíció hozzá megy vissza. *„Vajon hogyan? A falakba ivódott? Talán a gyűjtemény is teszi? Hogy lehet, hogy teljesen különböző habitusú professzorok úgy váltották egymást, hogy egy bizonyos beállítódás azért végig megmaradt? Aztán az is lehet, hogy nem csak az orvosok, hanem a betegek is továbbviszik. De néhányan igyekszünk fenntartani ezt a pécsiséget, ami a szakmai identitásunk része lett. Meglátjuk, meddig sikerül. Remélem beivódott a falakba, és nem lehet kiűzni. De olyan döbbenetes, hogy ilyesmi lehetséges.”* (Magánlevél a család tulajdonában.)

A Reuter-gyűjteményhez és egyáltalán az alkotásokhoz való hozzáállás alapvetően megváltozott az utóbbi évtizedekben. Fabényi Júlia írja: *„Az egykori páciensek munkáit az orvosi vizsgálat lehetséges eszközeként kezelték... Ahogy a tudományok és a pszichoanalízis a 20. századi képzőművészetet befolyásolták, úgy fedeztek fel a képzőművészek a pszichiátrián készült rajzokban képzőművészeti értékeket. A szabad szimbolika, a szubjektív tartalmi kiterjesztések, más esetben a jelek immanens értékeit adaptálták különösen a szürrealizmus és később az art brut néven ismertté vált irányzatokba.»³⁴* Mégis az eddigiek alapján feltételezhető, hogy Reuter Camillo nemcsak vizsgálati eszközt látott az alkotásokban, hanem az esztétikai értéküket is becsülte, hiszen ismerjük vonzódását a művészethez, ami egész életét végigkísérte.

Nagyapám ma, 2014. február 11-én, amikor ezeket a befejező sorokat írom, éppen 140 éve született. Dr. Tényi Tamás szép szavait érdemes ismételni, hogy *„életművének, gyűjtésének létmódja úton-lét, a hozzá való eleven kapcsolat aktualizálása a teljesség lehetőségét hordozza”.*³⁵ De azt is hozzátehetjük, nagyszabású tervei, elképzelései voltak, egy város, egy kis vidék életét akarta megváltoztatni, felemelni az első világháború elnyomórító veszteségei után. A történelem adott neki rá lehetőséget, hogy kibontakoztassa sokirányú munkásságát. A gyerekkorából örökölt szenvedéllyel és erkölcsi hűséggel szervezte a közösségi, társadalmi életet, tanított, gyógyított, létrehozott egy mikrokozmoszt, ahol össze-

32 TÉNYI 1995.

33 TÉNYI 2013.

34 ARTS IN DIFFERENCE [2010]. [oldalszám nélkül]

35 TÉNYI 1995.

függött cél és cselekvés, emberség, természet és tudomány. Meg tudott valósítani egyfajta teljességet. Az élete megérkezés is volt, otthonteremtés.

Tragédiája, hogy saját szemével kellett látnia munkájának felszámolását, céljainak összeomlását a második világháború alatt és után. Halála után is tovább folytatódott a rombolás: a klinika nagy kertjét az '50-es években elvették, oda építették a kommunista párt megyei bizottságának terpeszkedő székházát, egy korszak szimbólumát. Sok évtizeden át gyűjtött herbáriuma pedig az '56-os forradalomban pusztult el a múzeumban, egy belövés következtében. Mi fejezhetné ki ennél jobban nagyapám életművének sorsát? És őt magát is a felejtésbe merítette az elkövetkező pár évtized.

A történelem fintora is, hogy életművéből éppen páciensei rajzainak gyűjteménye élte túl leghangsúlyosabban az örült 20. századot, a legválságosabb évtizedeket, talán kifejezve valamit a század jellegéből is. De ott van ezekben a rajzokban egy kis asylum viszonylag szabad, gyógyulást kereső, képzeletben gazdag világa is.

RÖVIDÍTÉSEK

br.	báró
c.	című
egyt.	egyetemi
é. n.	év nélkül
ifj.	ifjabb
Kir., kir.	Királyi, királyi
M.	Magyar
ny.	nyilvános
ny. sz.	nyilvántartási szám
nyug.	nyugalmazott
OTI	Országos Társadalombiztosítási Intézet
rk.	rendkívüli
s. k.	saját kezűleg
szab.	szabad
szül.	született
u.	utca

FORRÁSOK

A Reuter-család tulajdonában álló iratok és levelezés

RF Reuter Fanni kézírata

PTE EL Pécsi Tudományegyetem Egyetemi Levéltár

VIII. 105. a. Erzsébet Tudományegyetem Orvosi Kar és intézeteinek iratai, Kari ülési jegyzőkönyvek

IRODALOM

- AJO 1983 In memoriam George Kelemen, M.D. *The American Journal of Otolaryngology*, 5. (1983):2. 165.
- BENKE 2000 BENKE József: *Egyetemünk története*. Pécs, 2000.
- B. HORVÁTH 2002 B. HORVÁTH Csilla: *A Mecsek Egyesület története 1891–2002*. Pécs, 2002.
- ARTS IN DIFFERENCE [2010] *Arts in difference: dialogues sans marges: Pécs 2010, Bruxelles 2011. [A Janus Pannonius Múzeum kiállítása a Pécsi Tudományegyetem Pszichiátriai és Pszichoterápiás Klinika Reuter-gyűjteményéből és az Art & Marges Múzeum gyűjteményéből]*. [Rend. Carine Fol, Fabényi Júlia, Simon Mária]. [Pécs, 2010]. (A Janus Pannonius Múzeum művészeti kiadványai 117.)
- GARAI 2008 GARAI András Júda: *Az ördög vigyorgott a lángokból. Pécs – Auschwitz – Kaufering*. Pécs, 2008.
- KOSZITS 1941 KOSZITS Béla: Reuter Camillo. *A Mecsek Egyesület Évkönyve*, 50. (1941) 13–14.
- KRASSÓ é. n. KRASSÓ Sándor: *Kötéltánc. Adalékok a pécsi zsidóság és Pécs 20. századi történetéhez*. Pécs, é. n.
- LÁSZLÓ 1997 LÁSZLÓ Károly: *Az út Auschwitz felé – Tóparti nyaralás – A nagybácsi – Találkozás 25 év után*. Budapest, 1997.
- POLYÁK 2013 POLYÁK Petra: *Egy egyetemből kettő meg egy főiskola. A pécsi felsőoktatás az 1940-es években* [Előadás, Janus Pannonius Múzeum, 2013.] (<http://youtube.com/watch?v=yJ6PpR-z8cJc>) [2015.11.11.]
- REUTER 1931 REUTER Camillo: Mecsek és a turistaság. *A Mecsek Egyesület Évkönyve*, 40. (1931) 52–60.
- REUTER 1934 REUTER Camillo: *Pécs és Baranya bibliográfiája*. Pécs, 1934.
- REUTER 1939 REUTER Camillo: Kiss József emlékezete. *A Mecsek Egyesület Évkönyve*, 49. (1939) 17–34.
- REUTER 2014 REUTER Lajos: Dr. Reuter Camillo: arckép és pályarajz. I. rész: A kezdetektől az első világháború végéig. *Per Aspera Ad Astra*, 1. (2014):2. 147–163.
- REUTER 2015 REUTER Lajos: Dr. Reuter Camillo: arckép és pályarajz. II. rész: Szakmai munka Pécssett. *Per Aspera Ad Astra*, 2. (2015):1. 144–157.
- SCHWEITZER 1966 SCHWEITZER József: *A pécsi izraelita hitközség története*. Budapest, 1966.

- SZABÓ 1940 SZABÓ Pál: *A M. Kir. Erzsébet Tudományegyetem és irodalmi munkássága: az egyetem 25 éves fennállása alkalmából*. Pécs, 1940.
- SZABÓ 2003 SZABÓ László Gy[ula]: Id. Reuter Camillo és ifj. Reuter Camillo, Kitaibel Pál természettudós pécsi követői. *Pécsi Szemle*, 6. (2003):3. 90–101.
- SZINNYEI 1906 SZINNYEI József: *Magyar írók élete és munkái*. XI. köt. Budapest, 1906.
- TÉNYI 1995 TÉNYI Tamás: Emlékezés Reuter Camillora. *Orvosi Hetilap*, 136. (1995) 2063.
- TÉNYI 2013 Interjú Tényi Tamással [2013]. *Psychiatric Times* (Magyar kiadás). (<http://pszichiatria.olo.hu/cikkek/akit-a-varos-szeretete-pecsett-tart>) [2015.11.11.]
- VÁLASZTMÁNY JELENTÉSE 1936 A választmány jelentése. *A Mecsek Egyesület évkönyve*, 46. (1936) 22–32.
- VÖRÖS 2004 VÖRÖS István Károly: Magyarország testéből kioperálandók. *História*, 26. (2004):2–3. 47–51.
- ZEIDLER 2002 ZEIDLER Miklós: *A magyar irredenta kultusz a két világháború között*. Budapest, 2002.

KÉPJEGYZÉK

- 1–5. kép A család tulajdonában